

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

I. ULUSLARARASI KATILIMLI
BİLİM DİN VE FELSEFE TARİHİNDE
HARRAN OKULU
SEMPOZYUMU

28-30 Nisan 2006

II. CİLT

Editör

Prof. Dr. Ali BAKKAL

ŞANLIURFA 2006

**I. Uluslararası Katılımlı Bilim, Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu
Sempozyumu**

ISBN: 975-7113-24-7

Dizgi ve İç Sayfa Tasarım

Arş. Gör. Dr. Kadir PAKSOY Arş. Gör. Dr. Hüseyin KURT

Kapak Tasarım

Öğr. Gör. Haldun ÖZBUDUN

Baskı Yeri ve Yılı

Şelale Matbaası

Haziran 2006 - Konya

Bu kitap internet sitemizde de elektronik ortamda yayımlanmıştır.

İnternet adresi: www.harran.edu.tr/uhos/index.htm

e-posta: ilahiyat@harran.edu.tr

Adres: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Mardin Yolu 20. Km. Osmanbey Kampusü / ŞANLIURFA

Tlf: 0.414.3440036 Faks: 0.414.3440037

Bu kitapta yer alan bildirilerin ilmi ve hukuki sorumlulukları yazarlarına aittir.

Bu kitap, TÜBİTAK ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın katkılarıyla basılmıştır.

KÜTÜB-İ SİTTE MÜELLİFLERİNİN HARRANLI HOCALARI

Mehmet EREN*

Giriş

Cezîre bölgesinin merkezlerinden biri olan Harran, Hz. Ömer döneminde fethedilmiştir. Burası, bilim tarihinde önemli bir yeri olan eski merkezlerden biridir. İlkçağ'dan beri varlığı bilinen Harran Okulu, h. II-III./m. VIII-IX. asırlarda, ilim ve sanatta zirve noktasına ulaşmıştır. Harran, aynı zamanda, ilk üç asırda İslâmî ilimler için de önemli merkezlerden birisi olmuştur. İlk asırlarda buradan birçok Hadis âlimi çıkmıştır. Hicrî üçüncü asır, Hadis ilmi için “altın çağ” olarak tavsif edilir. Zira en önemli Hadis kaynakları sayılan *kütüb-i sitte*'nin müellifleri bu asırda yaşamışlardır. Onların hocaları arasında, belli sayıda Harranlı muhaddis de vardır.

Bu tebliğimizde, temel hadis kaynakları olarak kabul edilen dokuz kitabın müelliflerinin Harranlı hocaları, ulaşılabilen kaynaklardaki bilgiler çerçevesinde tanıtılıp, onların cerh-tadîl açısından ravi/muhaddis kimlikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kişilerin hal tercümeleleri, daha çok *kütüb-i sitte* ricaline dair kaynaklardan derlenmiştir. Ancak, bilgiler çoğu eserde tekrar edildiğinden, sadece farklı bilgilerin bulunduğu birkaç kitap topluca referans gösterilmiştir.¹

Dokuz kitabın Çağrı Yayınları tarafından yapılan ofset baskıları esas alınmıştır. Her bir müellifin Harranlı hocalarından naklettiği rivayet sayıları verilerek, az veya çok istifade ettiği kişilerin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu sayılar, Sahr şirketinin *kütüb-i tis'a* cd.'si kullanılarak tespit edilmiştir. Çok az sayıda hata olsa da, programın bu kısmının oldukça titiz hazırlandığı görülmektedir. Bu yüzden, rivayet sayılarını

* Doç. Dr., Selçuk Ü. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi., meren@selcuk.edu.tr

¹ Muhaddisler, genelde Cezîre, özde Harran için yazdıkları şehir tarihlerinde, bu bölgenin hadisçilerini tanıtır. Kullandığımız rical kitapları bilgileri genellikle onlardan nakleder. Fakat maalesef bu eserlerin çoğu günümüze ulaşmamıştır. Hicri ilk üç asırdaki Harranlı âlimler hakkında bilgi verenlerden bilhassa şu üç muhaddis meşhurdur: Ebû Cafer en-Nüfeylî (234/848), Ebû Dâvud el-Harranî (272/885) ve Ebû Arûbe el-Harranî (318/930).

İhsan Abbâs, *Şezerât min kütüb meşküde fi't-târîh* (Beyrut, 1988) adlı çalışmasında, İbnü'l-Adîm'in (660/1262) *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb* adlı kitabının günümüze ulaşmayan kaynaklarını incelemiştir. O, bu kitabında Harran Târîhi olan üç müellif zikreder. Bunlar; Ebû Arûbe el-Harranî, Hammâd b. Hibetullah el-Harranî (598/1201) ve Ebül-Mehâsin el-Harranî'dir. Ebül-Mehâsin, kitabını Hammâd'ın Tarih'ine tekmile olarak hazırlamıştır. İhsan Abbâs, *Buğye*'de Ebül-Mehâsin'den yapılan alıntıları bir araya getirip sunmuştur. (Bu kısım için bkz s. 169-174)

tespitte ondan temin ettiğimiz dökümleri kullandık. Burada iki hususa dikkat edilmelidir. 1. Bir ravinin farklı kaynaklardaki rivayet sayıları toplanıp, "onun toplam şu kadar rivayeti var" sonucuna varmak doğru olmaz. Çünkü müellifler, onun rivayetlerinden bazılarını ortak olarak yer verebilir. 2. Senetlerde genellikle birbirinden rivayet nakleden iki-üç tane Harranlı muhaddis bulunur. Bu durumda, tek bir rivayet, onların sayı hanesine ayrı-ayrı kaydedilmiş olmaktadır.

Konumuza geçmeden önce iki hususta açıklama yapmamız iyi olacaktır. Bunlardan biri, "Harranlı" olmanın tespiti meselesidir. Harranlı raviler için kullanılan genel coğrafi nispet, bölge adından dolayı "Cezerî"dir. Biz kaynakların matbu nüshalarında "Harranî" nispeti ile zikredilen ve rical kitaplarında "Harranlı" olarak tanıtılanları "Harranlı" saydık. Yoksa biyografilerde görüleceği gibi, bu kişilerden bazıları oraya başka yerlerden gelmiş yahut Harranlı iken sonra başka yerlere gitmiş olabilir. Zira ilk asırlardaki muhaddisler, ilim tahsili için değişik yerleri dolaşmakta ve gittikleri yerlerde bazen uzun süre ikamet etmektedir. Bu durum, onların memleketlerine dair birkaç ayrı coğrafi nispetle anılmalarına sebep olmaktadır.

Açıklamada bulunma gereği duyduğumuz diğer husus, Hadis ilminde "hoca" kavramının geniş çerçevede kullanılmasıdır. Dokuz kitabın müelliflerinin rivayet senetlerinin başındaki ilk kişiler onların hocaları kabul edilmektedir. Bir muhaddis, kendisine aktarılan küçük bir bilgi kırıntısını bile mutlaka aktaran kişiden rivayete özen gösterdiği için, o kişiyi kendisinin hocası konumuna yükseltmiş olmaktadır. Tabii ki, âli isnada verilen önemden dolayı asıl olan, kendisinden yaşça ve ilimce büyük olandan rivayet almaktır. Bununla birlikte muhaddisler, yeri geldiğinde kendi akranlarından, hatta daha küçüklerden de rivayet almaktan geri durmazlar. Bu konuda, aynı zamanda Vekî'den de nakledilen Buhârî'nin şu sözü çok manidardır: "Kişi; yükseğinden, denginden ve küçüğünden hadis yazmadıkça, kâmil bir muhaddis olamaz."¹

A. Mâlik b. Enes'in Cezîreli Hocaları

İmam Mâlik'in *Muwatta'*ında kendilerinden bizzat rivayet naklettiği hocalarından Cezîreli olan üç kişi tespit edebildik. Bunlardan ilki Harranlı, ikincisi Urfalı, üçüncüsü ise muhtemelen Rakkalıdır. Mâlik bu üç hocasından toplam altı hadis rivayet etmiştir. Bunların rivayetleri, büyük ölçüde *keütüb-i sütte* müelliflerinin eserlerinde de bulunmaktadır. Şimdi bu üç kişiyi kısaca tanıtarak, kaynaklarda geçen rivayet sayılarını belirtmeye çalışalım.

1. Abdülkerîm b. Mâlik Ebû Saîd²

Husayf ve Hassâf adlı kardeşlerle amcaoğludur. Aslen Istahlı olup, Harran'a göç ederek oraya yerleşmişlerdir. Hâkim Ebû Ahmed, "Hadramî" nispetinin

¹ Nevevî, Şerhu Sahîhi'l-Buhârî (Şürûhu'l-Buhârî içinde, Beyrut, ts.) s. 10

² Mizzî, *Tebzîbü'l-keemâl* (Beyrut, 1403-1405) XVIII, 252-257, nr. 3504; İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk* (Beyrut, 1415-/1995-) 36/450-468, nr. 4197.

Yemâme'nin bir köyünden dolayı olduğunu, bu ailenin o köye nispetle bilindiğini belirtir. Abdülkerim 127/744'te ölmüştür.

Cerh-tadîl âlimleri, Abdülkerim'in güvenilir-sağlam bir râvî olduğunu söylemiştir. Ancak Atâ'dan naklettiği bazı hadisleri Yahya b. Maîn tarafından eleştirilir. Zira bunlar mahfûz rivayetler değildir. İbn Adî şöyle der: Abdülkerim'in sika kişilerden naklettiği sâlih-müstakîm rivayetleri vardır. Kendisinden sika raviler naklettiği takdirde onun hadisleri müstakimdir.¹

Malik, Abdülkerim'den 1 hadis rivayet etmiştir.² Diğer müellifler kendisinden vasıtalarla nakleder. Ahmed b. Hanbel 55, Buhârî 7, Müslim 6, Tirmizî 6, Nesâî 9, Ebû Dâvûd 6, İbn Mâce 15 ve Dârimî 13 rivayetine yer vermiştir.

2. Zeyd b. Ebî Üneyse Ebû Üsâme³

Aslen Kûfeli olup, Ruhâ yani Urfa'da ikamet etmiş ve orada ölmüştür. Zayıf/metruk bir ravi olan Yahya adında bir kardeşi vardır. İbn Sa'd, Harran'lı bir kişiden Zeyd'in 119/737'da öldüğünü duymuştur. Vefat tarihi olarak 124/741, 125/742 yılları da zikredilir.

Buhârî ise, onun 36 yaşında iken 124/741'de öldüğünü söylemiştir.⁴ Zehebî, Zeyd için "şayet biraz uzun yaşamış olsaydı, büyük meşhur bir âlim olurdu" demiştir.⁵ Cerh-tadîl âlimleri onun sika bir muhaddis ve fakih olduğunu söylemiştir. Ama Ahmed b. Hanbel, hadis rivayetinde onu çok kuvvetli saymaz. Ona göre Zeyd'in *hasenü'l-badis* olduğu anlaşılmaktadır.

Mâlik, Zeyd'den 1 hadis rivayet etmiştir.⁶ Muvatta'ın Şeybânî nüshasında Mâlik'in ondan herhangi bir rivayeti bulunmamaktadır. Ahmed 10, Buhârî 1, Müslim 17, Ebû Davud 7, Tirmizî 6, Nesâî 21, İbn Mâce 2 ve Dârimî 6 rivayetine yer vermiştir.

3. Sadaka b. Yesâr⁷

Kaynaklarda Cezîreli olduğu belirtilir. Fakat çoğu zaman belde adı zikredilmez. Sadece Ahmed b. Hanbel onun Rakkalı olduğunu söyler. Mekke'ye yerleşip, orada hadis rivayet etmiştir. Abbasî iktidarının başında yani muhtemelen 132/749'da ölmüştür.

Cerh-tadîl âlimleri Sadaka'nın güvenilir olduğunu söylemişlerdir. Süfyan b. Uyeyne, ona "senin Haricilerden olduğunu duydum" dediğinde, "onlardandım, ancak Allah beni bundan kurtardı" cevabını vermiştir. Mâlik Sadaka'dan 4 hadis

¹ İbn Adî, *Kâmil* (Beirut, 1418/1997) VII, 42-43, nr. 1497. Ayrıca bkz. İbn Hibbân, *Meccûhîn* (Halep, 1396) II, 145-146, nr. 753

² "Hac", 237. *Muvatta'*ın Muhammed b. el-Hasen nüshasında (Dımaşk, 1413), Mâlik'in Abdülkerim'den 2 rivayeti vardır. Birincisinde -ki bu "Hac", 237 ile aynıdır- bizzat kendisinden nakleder (II, 390, nr. 503). İkincisinde ise ondan Kays b. er-Rabî' el-Esedî vasıtasıyla rivayet eder. (II, 457, nr. 540)

³ Mizzi, age. X, 18-22, nr. 2089; İbn Hacer, *Tezâhibü'l-tezâhib* (Beirut, ts) III, 397, nr. 729.

⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir* (Beirut, 1407/1986) III, 388, nr. 1292.

⁵ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beirut, ts.) I, 139-140, nr. 131.

⁶ "Kader", 2.

⁷ Mizzi, XIII, 155-157, nr. 2871; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beirut, ts) IV, 428, nr. 1884

rivayet eder.¹ Ahmed b. Hanbel 10, Müslim 1, Ebû Dâvûd 1, Nesâî 1 ve İbn Mâce 1 rivayetini almıştır.

Görüldüğü gibi, Hadis kaynaklarında, özellikle Zeyd ile Abdülkerim'in rivayetlerine çok yer verilmiştir. Sadaka'nın ise, *Müsned*'de on rivayeti vardır. Mâlik ondan dört hadis aktarıken, diğer müellifler kendisinden sadece birer rivayet nakletmiştir.

B. Hicrî İkinci Asırda Harranlı Muhaddisler

Mâlik'in bu üç hocasının dışında, hicri ikinci asırda Harran'da yetişen ve rivayetleri hadis kaynaklarımızda yer alan 15-20 civarında muhaddis vardır. Bunların içinde *kütüb-i sitté*'de belli sayıda rivayeti bulunanlar şunlardır: Sâlim b. Aclân (132/749), Ali b. Bezîme (136/753), Husayf b. Abdirrahman (137/754), Ma'kıl b. Ubeydillah (166/782), Musa b. A'yen (177/793), İshak b. Râşid (?), Hattâb b. Beşîr (188/804), Osman b. Abdirrahman (202/817) ve el-Hasen b. Muhammed b. A'yen (210/825).

Bunlardan rivayet sayısı bakımından öne çıkanlar şunlardır: Ahmed b. Hanbel, Husayf'ın 32; Müslim, Ma'kıl'ın 31 ve el-Hasen b. Muhammed'in 36; Nesâî de, Musa'nın 15 ve el-Hasen b. Muhammed'in 16 rivayetini başkaları vasıtasıyla kitaplarına almışlardır. Kaynaklar, İshak b. Raşid'in de belli sayıda rivayetine yer verir. Buna göre, hicri ikinci asır Harran muhaddislerinden özellikle bu beş kişinin temel hadis kaynakları üzerinde etkisinin görüldüğünü söyleyebiliriz.

C. Ahmed b. Hanbel'in Harranlı Hocaları

Ahmed b. Hanbel, Harranlı muhaddislerin bazılarını tanımakta, onlar hakkında bilgi verip, güvenilirlik derecelerine dair aralarında mukayeseler yapmaktadır. *Müsned*'inde kendilerinden bizzat rivayet naklettiği Harranlı ravi sayısı altıdır. Özellikle bunların üçünden çok rivayet eder. Ahmed b. Abdilmelik'in 67, Muhammed b. Seleme'nin 43 ve Mervan b. Şücâ'nın 12 rivayetine yer vermiştir. Ahmed b. Abdilmelik'ten Buhârî de dört hadis almıştır. Yani o, aynı zamanda Buhârî'nin de hocasıdır. *Kütüb-i sitté* müellifleri, Ahmed'in iki rivayetine yer verdiği Abdullah b. Vâkîd'den ise hiç rivayet nakletmemişlerdir.

Muhammed b. Seleme'den, Ahmed b. Hanbel vasıtasıyla Ebû Davud 52, Nesâî ise başkaları vasıtasıyla 18 rivayet nakleder. Ahmed b. Hanbel'in sadece iki rivayetine yer verdiği Mahled b. Yezîd'den ise başkası vasıtasıyla Buhârî 13, Nesâî de 27 rivayet nakletmiştir. Bu sayılara göre, *kütüb-i sitté*'de Harranlı ravilerden Muhammed b. Seleme ile Mahled b. Yezîd'in rivayetlerinin ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Şimdi Ahmed b. Hanbel'in Harranlı altı hocası ile ilgili bilgilere geçebiliriz.

¹ "Salât", 50; "Hac", 61, 162; "Sıfatü'n-Nebi", 38. Muhammed b. el-Hasen nüshasında 1. hadis I, 240, nr. 154; 2. hadis II, 303, nr. 447; 3. hadis için de II, 231, nr. 394'te yer almaktadır. 4. hadis bu nüshada yoktur.

1. Ahmed b. Abdilmelik b. Vâkıd Ebû Yahyâ¹

"Metrukü'l-hadîs" şeklinde tenkit edilen² Saîd b. Abdülmelik'in kardeşidir. Dedesine nispetle "Ahmed b. Vâkıd" diye de anılır. 221/836 veya 222/837'de Bağdat'ta ölmüştür.

Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında kanaati müspettir. Ona "Ama Harranlı âlimler ondan iyi bahsetmiyorlar" denilince, şu cevabı verir: "Harranlı âlimler kolay-kolay bir kişiyi beğenmez. O, bir arazisinden dolayı valiye gelir-giderdi." Ahmed bu sözleriyle, onun tenkit edilme sebebini açıklamış olmaktadır. Görüldüğü gibi bu, geçerli bir tenkit sebebi değildir. Zira bir işi için devlet ricali ile görüşmek, hadis râvâsine zarar veren bir cerh olmaz.

Ahmed b. Hanbel 63, Buhârî 4 ve İbn Mâce 4 rivayetinde yer vermiştir.³ Ahmed ile Buhârî rivayetleri ondan bizzat, İbn Mâce ise Ebû Bekr b. Ebî şeybe vasıtasıyla almıştır. Buhârî'nin dört rivayetinde de Ahmed hadisleri Hammâd b. Zeyd'den nakletmiştir.

2. Muhammed b. Seleme b. Abdillah Ebû Abdillah⁴

Ölüm tarihine dair 191/806, 192/807 ve 193/808 yılları verilmektedir. 191/806'in sonu olması daha doğru görülür. İbn Sa'd, onu "sika, fazıl, âlim, fazilet-rivayet ve fetva sahibi" şeklinde över. Ahmed b. Hanbel "şeyh, sadûk, Attâb b. Beşîr'den daha iyi durumda"; Ebû Hâtîm de "fazilet ve rivayet sahibi" der. Nesâî ile İclî onu "sika" sayar. İbn Hacer'e göre de sikadır. Muhammed'in; Ahmed b. Hanbel'de 44, Müslim'de 1, Ebû Dâvûd'da 52, Tirmizî'de 4, Nesâî'de 18, İbn Mâce'de 14 ve Dârimi'de 6 rivayeti vardır. Ahmed, ondan hem bizzat, hem de Harranlı bazı kişiler vasıtasıyla nakleder. Müslim, Ahmed b. Hanbel vasıtasıyla nakletmiştir. Diğer müellifler de, ondan birer vasıtayla rivayet ederler. Bu vasıtalar genellikle Harranlı muhaddisleridir. Buhârî, ondan *Kırâe halfe'l-imâm* ve *el-Edebü'l-müfred*'inde rivayet etmiştir.

3. Mervân b. Şücâ' Ebû Amr⁵ (Ebû Abdillah da denir)

Ebû Arûbe, Mervân'ı Cezireli âlimlerin 4. tabakasında zikreder. Bağdat'a yerleşip orada hadis rivayet etmiştir. el-Hıdır b. Muhammed b. Şücâ'nın amcasıdır. Husayf'tan çok hadis rivayet ettiği için "Râviyetü Husayf" olarak ve "Husayf" lakabı

¹ Mizzî, age. I, 391-393, nr. 70; İbn Hacer, *Tebzîb* I, 57, nr. 93; *Hedyü's-sâri* (Beyrut, ts.) s. 384.

² Bâcî, *et-Tadîl ve't-tecrîb* (Fas, 1411/1991) I, 310, nr. 22.

³ Buhârî, "Salât", 74; "Cihâd", 24; "Fezâilü'l-ashâb", 25; "Meğâzi", 44; İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 33; "Zekat", 3; "Menâsik", 45; "Fiten", 34.

⁴ İbn Ebî Hâtîm, age. VII, 276, nr. 1494; Mizzî, age. XXV, 289, nr. 5255; İbn Hacer, *Tebzîb* IX, 193, nr. 296.

⁵ İbn Ebî Hâtîm, age. VIII, 273, nr. 1249; İbn Hibbân, *Sikât* (Dâru'l-fikr, 1395) IX, 179, nr. 15871; Hatîb, *Târîhu Bağdâd* (Beyrut, ts) XIII, 147, nr. 7129; İbn Asâkir, age. 57/299-307, nr. 7318; Mizzî, age. XXVII, 395-396, nr. 5874; İbn Hacer, *Takrîbü't-tebzîb* (Dımaşk, 1411/1991) s. 526, nr. 6571.

ile tanınır. İbn Sa'd: "Sika, sadûk bir kişi olup, emîrül-müminîn Mûsâ el-Hâdî ile birlikte onun müeddibi olarak Bağdat'a gelmiştir" der. Mervan b. Şücâ' 184/800'de Bağdat'ta ölmüştür.

Ahmed b. Hanbel, onun hadiste orta halli olduğunu söyler. Yahya b. Maîn ise "sika" der. Ebû Hâtîm de: "Sâlih, hadiste o kadar güçlü değil, bazı münker rivayetleri vardır, ama hadisi yazılır" açıklamasını yapmıştır. İbn Hıbbân'a göre "münkerü'l-hadis" olup, tek kaldığı zaman onun rivayeti ile ihticac iyi olmaz.¹ İbn Hacer, kendisini "sadûk, lehû evhâm" şeklinde tanıtır.

Mervân'dan; Ahmed b. Hanbel 13, Buhârî 3, Ebû Dâvûd 1, Tirmizî 1 ve İbn Mâce 1 yerde rivayet nakletmişlerdir.² Rivayetleri Ahmed doğrudan, öteki imamlar vasıta ile nakleder.

4. Mahled b. Yezîd³

Ebû Arûbe el-Harranî, bu kişiyi Cezîreli âlimlerin 4. tabakasında zikretmiştir. Öğrencisi Abbâd b. Amr tarafından "fâzıl, iyi/sâlih ve çok yaşlı birisi" olarak tanıtılır. Ebû Cafer en-Nüfeylî onun 193/808'de öldüğünü söylemiştir.

Ahmed b. Hanbel, Mahled için "iyi durumda, ondan hadis yazdım, bazen vehme düşerdi" demiş ve Miskîn b. Bükeyr'i ondan önde tutmuştur. Yahya b. Maîn, Ebû Dâvûd ve Yakub b. Süfyan da, sika olduğunu söylemişlerdir. Ebû Hâtîm ise onun için "sadûk" der. Zehebî "sika", İbn Hacer ise "sadûk, lehû evhâm (hataları var)" hükmünü vermektedir.

Mahled'den Ahmed b. Hanbel 2, Buhârî 13, Müslim 1, Ebû Dâvûd 3, Nesâî 27, İbn Mâce 2 ve Dârimî 1 nakilde bulunmuştur.⁴ Rivayetleri Ahmed birinde bizzat diğerinde vasıtayla, diğer imamlar ise hepsini vasıta ile nakletmektedir.

5. Miskîn b. Bükeyr Ebû Abdîrrahman⁵

el-Hazzâ (ayakkabıcı) vasfı ile bilinir. 198/813'te ölmüştür. Ebû Arûbe el-Huseyn b. Muhammed b. Mevdûd, Miskîn'i Cezîreli âlimlerin 4. tabakasında zikreder. Ahmed b. Hanbel, Miskîn'in durumunun iyi olduğunu belirtip, onu Mahled b. Yezîd'den önde tutmuş, ama "Şu'be'den hiç kimsenin rivayet etmediği bazı garib hadisleri rivayet ettiğini" bildirmiştir.

Miskîn hakkında genellikle orta derecede olumlu açıklamalar yapılmakla birlikte,

¹ İbn Hıbbân, *Mecrûbîn* III, 13, nr. 1043.

² Ahmed b. Hanbel I, 214, 217 (iki tane), 218, 245, 363; II, 215; III, 93; IV, 95, 102; VI, 14 (Buradaki Mervan b. el-Hakem, "Mervan b. Şücâ" olmalı), 33 (vasıtayla)

³ İbn Ebî Hâtîm, age. VIII, 347, nr. 1591; İbn Asâkir, age.57/172-176, nr. 7282; Mizzî, age. XXVII, 343-345, nr. 5843; Zehebî, *Kâşif* (Cidde, 1413/1992) II, 249, nr. 5342; İbn Hacer, *Tehzîb* X, 77, nr. 133; *Takrîb* s. 524, nr. 6540.

⁴ Ahmed b. Hanbel II, 38 (bir vasıtayla), V, 305 (bizzat)

⁵ İbn Asâkir, age. 58/15-19, nr. 7386; Mizzî, age. XXVII, 483-486, nr. 5915; İbn Hacer, *Tehzîb* X, 120, nr. 218; *Takrîb* s. 529, nr. 6615.

rivayetlerinde hataların bulunduğuna dikkat çekilir. Hattâ Hâkim Ebû Ahmed, onu "çok münker rivayeti var"/"vehmi ve hatası çok" ifadeleriyle tenkit etmiştir. İbn Hacer tarafından "sadûk, yuhtü, sâhibü hadîs" (doğru sözlü, ancak hata eder, ehl-i hadisten) ifadeleriyle tanıtılır.

Miskîn'den Ahmed b. Hanbel 2; Buhârî 1, Müslim 2, Ebû Dâvûd 6, Nesâî 3 ve Dârimî 2 yerde nakilde bulunmuştur.¹ Ahmed ondan bizzat, diğerleri vasıta ile rivayet etmektedir.

6. Abdullah b. Vâkıd Ebû Katâde²

Aslen Horasanlı olup Haran'da ikamet etmiştir. Buhârî, Ebû Katâde'nin 207/822'de, Ebû Arûbe el-Harranî ise 210/825'te öldüğünü söylemiştir.

İbn Sa'd'a göre, ibadet ve faziletinin çokluğu ile meşhurdur. Ama Hadis ilminde muteber biri değildir. Ahmed b. Hanbel, sâlih bir insan olduğunu belirterek onu övmektedir. Bazen hata ettiğini kabul etmesine rağmen, onu tenkit etmekten özellikle kaçınır. Hatta oğlu Abdullah, Yakub b. İsmail'in Ebû Katâde'nin yalan söylediğini nakledince, buna çok şaşırıp, "Harranlılar ona düşmanlık besliyor, o doğruyu araştıran bir kişiydi" diyerek kendisini övmüş, hayırla yâd etmiş ve şöyle demiştir: "Onu ashab-ı hadise benzer gördüm. Ancak zannederim tedlis yapıyor, muhtemelen yaşlanıp ihtilata maruz kalmıştır." Harranlı âlimler Ebû Katâde'yi zayıf saymıştır. Cerh-tadil âlimlerinin büyük çoğunluğu da onu şiddetli cerh ifadeleri ile tenkit etmişlerdir.

Ebû Katâde'nin *keütüb-i sitt'e*'de rivayeti olmayıp, kaynaklarda adı "temyîz" için zikredilmiştir. Ahmed b. Hanbel'in, "Abdullah b. Vâkıd" diyerek, ondan sadece 2 rivayet naklettiği görülmektedir.³ Sâlih bir insan olduğunu bildirmesine rağmen, tedlis ve ihtilatından ötürü rivayetlerine ihtiyatlı yaklaştığı anlaşılmaktadır.

D. Buhârî ve Müslim'in Harranlı Hocaları

Buhârî'nin *Sahîb*'inde kendilerinden bizzat rivayet naklettiği Harranlı kişi sayısı üçtür. Bunlardan Ahmed b. Abdilmelik'ten dört hadis rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel bu kişiden 67 rivayet naklettiği için onu Ahmed'in hocaları arasına koyduk. Buhârî, Amr b. Hâlid'den 25 rivayet nakleder. Ondan Buhârî'den başka sadece İbn Mâce, Muhammed b. Yahya vasıtasıyla iki hadis aktarmıştır. Yani bu kişinin rivayetleri için Buhârî'nin kitabı önemli bir kaynaktır. Buhârî, Harranlı üçüncü

¹ Ahmed b. Hanbel III, 357; VI, 264; Buhârî, "Tefsir", sûre 2, 54; Müslim, "Hayz", 28; "Kasâme", 12; Ebû Dâvûd: 457, 1629, 1800, 2156, 2548, 4062; Nesâî: 2600, 5095, 5402; Dârimî, "Mukaddime", 53 (nr. 641); "Rüya", 13 (nr. 2163)

² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-keübrâ* (Beyrut, ts.) VII, 486; İbn Ebî Hâtim, age. V, 191, nr. 883; Mizzî, age. XVI, 260-262, nr. 3638; İbn Hacer, *Tehzîb* VI, 66, nr. 131; *Takrîb* s. 328, nr. 3687.

³ Ahmed b. Hanbel III, 232, 485. Ebû Katâde'nin tenkit edilen bazı rivayetleri için bkz. İbn Adî, age. V, 322-325, nr. 1005; İbn Hibbân, *Me'rûbîn* II, 29-32, nr. 560; Ukaylî, *ed-Duafüü'l-kebir* (Beyrut, 1404/1984) II, 313, nr. 898.

hocası Abdülgaffâr b. Davud'dan ise iki hadis rivayet etmiştir. Müellifimizin görüştüğü tahmin edilen, fakat kendisinden başkası vasıtası ile tek rivayet naklettiği Ahmed b. Yezîd adlı Harranlı bir hocası daha vardır. Zayıf bir ravi olduğu anlaşılan bu şahsın *kütüb-i sütte*'de hiç rivayeti bulunmamaktadır. Aşağıda Buhârî'nin üç hocası hakkında toplanan bilgiler verilmiştir.

1. Amr b. Hâlid b. Ferrûh b. Saîd Ebü'l-Hasen¹

Harranlı olup Mısır'a yerleşmiştir. Muhammed ve Ali adında iki oğlu kendinden hadis rivayet etmiştir. Ebû Hâtîm onun için "sadûk" der. İclî ise "Mısırlı, sebt, sika" demiştir. 229/843'te Mısır'da vefat etmiştir. İbn Hacer, onu "sika" olarak tanıtır. Amr'dan; Buhârî 25, İbn Mâce ise Muhammed b. Yahya vasıtasıyla 2 yerde rivayet nakletmiştir.² Buhârî'nin rivayetlerinde Amr hadisleri Züheyr b. Muâviye ile el-Leys b. Sa'd'dan nakletmiştir.

2. Abdülgaffâr b. Davud b. Mihrân Ebû Salih³

Harran'a nispet edilmesi, Abdullah ve Abdüaziz adında iki kardeşinin orada doğup ikamet etmeleri ve mal-mülklerinin orada olmasından dolayıdır. Kendisi "Harranlı" diye tanıtılmaktan hoşlanmamış. O, 140/757 yılında İfrîkiyye'de doğmuştur. 84 yaşında iken 224/838'de Mısır'da ölmüştür. 225/839'da, hatta 228/842'de öldüğünü söyleyen de vardır.

Annesi Basralıdır. Babası, çocuk iken onu Basra'ya götürmüş, orada büyüyüp, fıkıh ilmi öğrenmiş ve hadis sema etmiştir. Sonra babasıyla Mısır'a dönmüştür. Orada el-Leys b. Sa'd ve diğer âlimlerden hadis işitmiştir. İbn Adî, İbn Lehî'a'nın kâtibi olduğunu söyler. Şam ve Cezîre'de de muhaddislerden hadis sema etmiştir. Harranlı Musa b. A'yen'den hadis rivayet eder. Sora Mısır'a yerleşip orada öğrencilerine hadis rivayet etmiştir. İbn Yûnus'a göre, Mısır'a 171/787'de dönmüştür. Hanefî fakihî, aynı zamanda sika, sebt ve hasenü'l-hadis bir muhaddistir. Ebû Hâtîm ondan hadis sema etmiş ve hakkında "lâ be'se bih, sadûk" demiştir.

Abdülgaffâr'ın; Buhârî 2, Ebû Dâvûd İbn Avf vasıtasıyla 1 ve İbn Mâce de Harmele b. Yahya ve İbrahim b. Saîd vasıtasıyla 1 rivayetine yer vermiştir.⁴

3. Ahmed b. Yezîd b. İbrahim Ebü'l-Hasen⁵

¹ Mizzî, age. XXI, 601-602, nr. 4356; İbn Hacer, *Takrîb* s. 420, nr. 5020.

² İbn Mâce, "Tahâret", 21 (nr. 330); "İkâmetü's-salât", 85 (nr. 1109)

³ İbn Ebî Hâtîm, age. VI, 54, nr. 289; Mizzî, age. XVIII, 225-228, nr. 3486; İbn Hacer, *Tebzîb* VI, 365, nr. 696. Abdülgaffâr'ın oğlu Abdurrahman (252/866) ile torunu Kâsım (272/885) da muhaddistir. (Hatîb, age. X, 270, nr. 5386; XII, 433, nr. 6890) Ama *kütüb-i tisada* bu ikisinin rivayeti yoktur.

⁴ Buhârî, "Büyü", 111; "Meğâzi", 38 (V, 77); Ebû Dâvûd, "Vitr", 32 (nr. 1545); İbn Mâce, "Fiten", 34 (nr. 4088).

⁵ İbn Hibbân, *Sikât* VIII, 7-8, nr. 12038; Mizzî, age. I, 520-521, nr. 127; İbn Hacer, *Tebzîb* I, 90, nr.

"Vertennîsî" diye tanınır. Ebû Abdillâh b. Mende, "Buhârî'nin görüşüp hadis aldığı, sonra kendilerinden bir vasıta ile rivayet naklettiği bazı kişilerden" bahseder. Bu Ahmed de, onlardan biridir. Ebû Hâtîm, Ahmed b. Yezîd'e yettiğini bildirerek, onu "rivâyeti zayıf biri" olarak nitelemiştir.¹ Buhârî, Ahmed b. Yezîd'den, Muhammed b. Yusuf Ebû Ahmed el-Bîkendî vasıtasıyla Hz. Peygamber'in hicreti konusunda sadece 1 rivayet nakletmiştir.²

Müslim *Sahîb*'inde Harranlı ravilerden sadece bir kişiden iki rivayet nakleder. Dârimî ile Tirmizî de aynı şahıstan yine ikişer rivayet nakletmişlerdir. Bu zat, üç imamın da kendisinden bizzat rivayet naklettikleri hocalarıdır. Müslim, Hadis ilminde diğer ikisinden üstün sayıldığı için biz onu Müslim'in hocası olarak zikretmeyi uygun gördük.

4. el-Hasen b. Ahmed b. Ebû Şuayb Ebû Müslim³

Bağdat'a yerleşip orada Harranlı muhaddislerden Muhammed b. Seleme ile Miskîn b. Bükeyr'den rivayet etmiştir. İbn Hibbân'a göre, Miskîn b. Bükeyr'in râvisidir. Ondan bazen garip rivayetler de nakleder. 250/864'de Sürremenraâ'da veya 252/866 civarında el-Asker'de ölmüştür.

Ebû Hâtîm ondan rivayet almış ve hakkında "sadûk" demiştir. Kaynaklarda onun sika bir muhaddis olduğu belirtilir. Hatîb-i Bağdâdî de sika olduğunu söyleyip şu bilgiyi verir: "O, babası Ahmed ve dedesi Ebû Şuayb, Muhammed b. Seleme'nin İbn İshak kanalıyla naklettiği rivayetleri aktarırlar." İbn Hacer, Hasen'i "bazen garip rivayet nakleden sika biri" olarak tanıtır.

Hasen'den; Müslim 2, Tirmizî 2 ve Dârimî 2 rivayet nakleder.⁴ Ebû Dâvûd *Sünen*'inde babası Ahmed'den nakletmiştir. *Merâsîl* ve *Zühhd*'ünde ise Hasen'den naklettiği rivayetler vardır. Müslim'in iki rivayetinde el-Hasen hadisleri Miskîn b. Bükeyr'den; Tirmizî'nin rivayetlerinde Muhammed b. Seleme'den; Dârimî'ninkilerde ise bu ikisinden birer hadis nakletmiştir.

E. Ebû Dâvûd'un Harranlı Hocaları

Kütüb-i sitt'de Harranlı ravilerden en fazla sayıda rivayetin Ebû Davud ile

158; *Takrîb* s. 86, nr. 127.

¹ Bâcî, age. I, 317, nr. 33.

² Buhârî, "Menâkıb", 25. (IV, 180-181) İbn Hacer'e göre Buhârî bu rivayeti kitabına mütâbaat gayesi ile almıştır. O şöyle der: "Aslında Buhârî, Ahmed b. Yezîd ile görüşmüş ve *Târîh*'inde kendisinden rivayet nakletmiştir. Bu yüzden onun rivayetlerinin sahihîni-zayıfını bilmektedir." (*Hedyü's-sârî* s. 385) *et-Târîhu'l-kebi'*'de yaptığımız araştırmada, Buhârî'nin yine Muhammed b. Yusuf vasıtasıyla Ahmed b. Yezîd'den sadece bir rivayet naklettiğini ve onun mürsel olduğunu açıkladığını tespit ettik. (II, 2, nr. 1488)

³ İbn Ebî Hâtîm, age. III, 2, nr. 4; İbn Hibbân, *Sikât* VIII, 174, nr. 12827; Hatîb, age. VII, 266, nr. 3749; Mizzî, age. VI, 50, nr. 1200; İbn Hacer, *Takrîb* s. 158, nr. 1210.

⁴ Müslim, "Hayz", 28; "Kasâme", 12; Tirmizî: 3036, 3059; Dârimî, "Mukaddîme", 53 (nr. 641); "Tahâret", 53 (nr. 734).

Nesâî'nin *Sünen*'lerinde olduğu görülmektedir. Ebû Davud, kitabında Harranlı dört muhaddisten bizzat rivayette bulunur. O, Ebû Cafer en-Nüfeylî'den 141, Müemmel b. el-Fadl'dan 25, Abdülaziz b. Yahya'dan 21 ve Ahmed b. Ebî Şuayb'dan 16 rivayet nakletmektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi hocası Ahmed b. Hanbel vasıtasıyla da Muhammed b. Seleme'nin 52 rivayetine yer vermiştir.

Bu dört kişinin diğer kaynaklarda rivayet sayısı yok denecek kadar azdır. Özellikle Abdülaziz'den, Ebû Davud'dan başka rivayet eden yoktur. Nesâî, başkaları vasıtasıyla Ebû Cafer en-Nüfeylî'nin 5, Ahmed b. Ebî Şuayb'ın 4, Müemmel'in de 2 rivayetini almıştır. O halde, Ebû Davud'un *Sünen*'i, Harranlı muhaddislerin rivayetleri için oldukça önemli bir kaynaktır.

1. Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Nüfeyl Ebû Cafer¹

Dedelerinden Nüfeyl'e nispetle "Ebû Cafer en-Nüfeylî" diye bilinir. Nesep zincirindeki isimler hususunda bazı farklılıklar görülür. Uzun ömürlü bir muhaddistir. Buhârî Harran'da 234/848'de öldüğünü söyler. İbn Sa'd, onu Cezîreli fakih ve muhaddisler arasında sayarak, Züheyr b. Muâviye'nin öğrencisi olduğunu ve âlimlerin kendisinden hadis yazdığını bildirmiştir.

Yahya b. Maîn, Ebû Cafer'i övmüştür. Ahmed b. Hanbel de, adı geçince daima övgü ile bahsetmiş ve kendisiyle Miskîn b. Bükeyr'in derslerine katıldığını bildirmiştir. Ebû Hâtim ile Ebû Zür'a ondan rivayet nakletmiştir. Ebû Hâtim onu "es-sika el-me'mûn" şeklinde tanıtır. Diğer cerh-tadil âlimleri de kendisinden övgü dolu ifadelerle bahsetmektedirler.

Ebû Dâvud Abdullah'tan 141 hadis nakleder. Nesâî; İbrahim b. Yakub, Amr b. Mansur ve Süleyman b. Seyf vasıtasıyla ondan beş rivayet almıştır.² Buhârî sadece "Muhammed" dediği birisi vasıtasıyla bir rivayetine yer verir. Tirmizî ile İbn Mâce de, ondan Muhammed b. Yahya vasıtasıyla birer rivayet aktarmıştır.³

2. Müemmel b. el-Fadl b. Mücahid Ebû Saîd⁴

Ebû Arûbe, onu Cezîreli âlimlerin 5. tabakasında sayarak, Muhammed b. Yahya'dan onun 229/843'te öldüğünü nakletmiştir. 230/844'te öldüğünü söyleyen de vardır. Ebû Hâtim, onun için "sika, rıdan (beğenilen) bir kişi" demiştir. Ebû Dâvud da şöyle der: "Nüfeylî bana ondan hadis yazmamı emretti. Ahmed b. Hanbel onu bana sordu ve şöyle dedi: Onun 'lâ be'se bih' olduğunu iddia ediyorlar." Müemmel Zehebî'ye göre "sika", İbn Hacer'e göre ise sadûktur. Ondandır Ebû Dâvud

¹ İbn Ebî Hâtim, age. V, 159, nr. 735; İbn Asâkir, age. 32/348-355, nr. 3524; Mizzî, age. XVI, 90-92, nr. 3545; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz* II, 440-441, nr. 447.

² Nesâî: 404, 938, 1685, 4376, 4427.

³ Buhârî, "Tefsîr", sûre 2, 54; Tirmizî, "Menâkıb", 47 (nr. 3843); İbn Mâce, "Tahâret", 42 (nr. 402).

⁴ İbn Ebî Hâtim, age. VIII, 375, nr. 1713; İbn Hibbân, *Sikât* IX, 188, nr. 15919; İbn Asâkir, age. 61/259-261, nr. 7776; Mizzî, age. XXIX, 184-185, nr. 6322; Zehebî, *Kâşif* II, 310, nr. 5749; İbn Hacer, *Takrîb* s. 555, nr. 7032.

25, Nesâî ise Ahmed b. Süleyman vasıtasıyla 2 rivayet almıştır.¹

3. Abdülaziz b. Yahya b. Yusuf Ebü'l-Asbağ²

235/849'da Tellü İdî (Abdî?)de ölmüş ve orada defnedilmiştir. Ebû Hâtım ile Ebû Zür'a ondan rivayette bulunmuştur. Ebû Hâtım onun için "sadûk" der. Ebû Davud ise onu "sika" sayar. İbn Adî, "lâ be'se bi rivâyâtihi" demiştir. İbn Hacer, "sadûk, rubbemâ vehime (bazen vehme düşer)" diye tanıtır. Bu ifadeler, bazen hata etse de Abdülaziz'in rivayetlerinde doğru bir kişi olduğuna delalet etmektedir.

Buhârî *Duaifâ*'sında "kâle lî Abdülaziz b. Yahyâ" demiştir. Bu açıklama Buhârî'nin onunla görüştüğüne delalet etmektedir. Ebû Dâvûd, Abdülaziz'den 21 hadis nakletmiştir.³ Abdülaziz bu hadislerin tamamını Muhammed b. Seleme'den nakletmiştir.

4. Ahmed b. Ebî Şuayb Ebü'l-Hasen⁴

"Ebû Şuayb" künyesi ile tanınan babası, "Abdullah b. Müslim"dir. Kaynaklarda nesep zinciri "Ahmed b. Abdillâh b. Ebî Şuayb" şeklinde de verilir. Buna göre "Ebû Şuayb" babası Abdullah'ın değil, dedesi Müslim'in künyesi olmaktadır. Oğlu Hasen'in Buhârî'ye bildirdiğine göre, Vâsık'ın hilafeti sırasında 233/847'de ölmüştür. Torunu Ebû Şuayb Abdullah b. el-Hasen ise 231/845'te öldüğünü söylemiştir. Bu hususta 232/846, 240/854 ve 241/855 yılları da söylenir.

İbn Ebî Hâtım, Ebû Hâtım ile Ebû Zür'a'nın ondan hadis yazıp rivayet naklettiklerini bildirir. Ebû Hâtım onun için "sadûk, sika" demiştir. Oğlu el-Hasen ile torunu Abdullah b. el-Hasen de muhaddistir. İbn Hibbân, torunu Abdullah'ın künyesini "Ebû Saîd" olarak zikredip, "talebelerinin ondan hadis yazdığını, hata eden ve vehme düşen biri" olduğunu ifade etmiştir.⁵

İbn Mende, bu Ahmed'i Buhârî'nin hocaları arasında sayar. Hâlbuki Buhârî ondan sadece "Muhammed" dediği birisi vasıtasıyla "Berâe sûresi tefsiri"nde tek hadis rivayet etmiştir. Bu kişi, Muhammed b. Yahya b. Abdillâh ez-Zühî'dir. Ahmed b. Ebî Şuayb'dan Ebû Dâvûd 15, Nesâî 4, Tirmizî ise 1 rivayet nakletmiştir.⁶ Bu rivayetleri Ebû Dâvûd bizzat kendisinden, Tirmizî ile Nesâî ise başka birisi vasıtası ile almıştır.

¹ Ebû Davud: 124, 235, 446, 847, 911, 1269, 1488, 1945, 2409, 2477, 2594, 3174, 3551, 3768, 4104, 4270, 4293, 4681, 5000, 5057, 5080, 5165, 5186. Nesâî: 3091, 3973.

² İbn Ebî Hâtım, age. V, 399, nr. 1852; Mizzî, age. XVIII, 215-217, nr. 3480; İbn Hacer, *Tebzîb* VI, 362, nr. 690; *Takrîb* s. 359, nr. 4130.

³ Ebû Dâvûd: 67, 117, 295, 343, 1359, 1662, 2117 (2. isim), 2164, 2215 (2. isim), 2236, 2246, 2700, 2923, 3094, 3199, 3625, 3931, 4451, 4525, 4670, 4837.

⁴ Buhârî, age. II, 3, nr. 1491; İbn Ebî Hâtım, age. II, 57, nr. 80; İbn Hibbân, *Sikât* VIII, 15, nr. 12059; Mizzî, age. I, 367-369, nr. 61; İbn Hacer, *Tebzîb* I, 47, nr. 80.

⁵ İbn Hibbân, *Sikât* VIII, 369, nr. 13922.

⁶ Ebû Dâvûd: 67, 155, 781, 1193, 1255, 1412, 1424, 1457, 1600, 1668, 2604, 2797, 3604, 4312, 5193. Tirmizî: 3837. Nesâî: 2497, 4265, 4272, 4296.

F. Tirmizî, Dârimî ve İbn Mâce'nin Hocaları

Yukarıda Müslim'in hocası olarak tanıttığımız el-Hasen b. Ahmed b. Ebî Şuayb'in aynı zamanda Dârimî ile Tirmizî'nin de hocası olduğunu belirtip, üç müellifin de ondan ikişer rivayet naklettiğini söylemiştik. Tirmizî'nin başka Harranlı hocasını tespit edemedik. Dârimî'nin ise Harranlı iki hocası daha vardır. O, *Sünen*'de bunların birinden sadece bir rivayet nakletmiş, diğerinden nakilde bulunmamıştır.

1. Musab b. Saîd Ebû Hayseme¹

Harranlıdır, ancak Massîsa'da ikamet ettiği için "Massîsî" nispeti ile zikredilir. Aslen Horasanlı olduğu da söylenmektedir. Son zamanında âmâ olmuştur. Bu yüzden "Darîr/Mekfûf" lakabı ile tanınır. Ebû Hâtim ondan rivayet nakletmiş, ancak nasıl biri olduğu sorulduğunda, suratını ekşiterek "bana göre, Abdullah b. Cafer er-Rakkî ondan daha iyidir" demiştir. İbn Hibbân da, Musab'ın hata yaptığına dikkat çekerek, sika kişilerden rivayet ettiği ve naklinde semâını açıkladığı takdirde, rivayetlerinin itibar için kullanılacağını bildirmiştir. Zira o, müdellis bir ravidir. İbn Adî de, onun zayıf hadislerinden bazı örnekler verip "bunlardan başkaları da var, rivayetlerinde zayıflık açıktır" demiştir. Musab'dan sadece Dârimî 1 rivayet nakletmiştir.²

2. Sâ'id b. Ubeyd Ebû Muhammed (Ebû Saîd de denir)³

Züheyr b. Muâviye'den rivayet eder. Muhammed b. el-Haccâc el-Mısrî, İbn Ebî Hâtim'e Sâ'id'den rivayet nakletmiştir. İbn Hacer'e göre makbûl bir ravidir. Sâ'id'den Tirmizî Abdullah b. Abdirrahman vasıtasıyla 2; İbn Mâce de Cafer b. Müsâfir vasıtasıyla 1 rivayet nakleder.⁴ Sâ'id bu hadisleri Züheyr b. Muâviye'den rivayet etmiştir.

Tirmizî, *Sünen*'de iki yerde "Abdullah b. Abdirrahman" yani Dârimî⁵ vasıtasıyla Sâ'id b. Ubeyd'den rivayet nakleder. Buna göre, Dârimî onunla görüşmüş olmalıdır. *Sünen*'de rivayeti olmasa da, Tirmizî'nin rivayetlerine binaen onu Dârimî'nin hocası olarak zikrettik.

İbn Mâce, Harranlı ravilerden iki kişiden rivayet nakletmiştir:

¹ İbn Ebî Hâtim, age. VIII, 309, nr. 1428; İbn Hibbân, *Sikât* IX, 175, nr. 15850; İbn Adî, age. VIII, 89-91, nr. 1846.

² Dârimî, "Ferâiz", 39 (nr. 3075)

³ İbn Ebî Hâtim, age. IV, 453, nr. 1997; Mizzî, age. XIII, 5, nr. 2793; İbn Hacer, *Takrîb* s. 271, nr. 2842.

⁴ Tirmizî, "Tefsir", sûre 33, 1 (nr. 3199); "Menâkıb", 37 (nr. 3808). İbn Mâce, "Et'ime", 5 (nr. 3261). Bûsîrî, Sâ'id hakkında herhangi bir cerh veya tevsik hükmü göremediğini ifade etmiştir.

⁵ Dârimî'den; Müslim 72, Tirmizî 63, Ebû Davud da 3 rivayet nakletmiştir.

1. İsmail b. Ubeyd b. Ömer b. Ebî Kerîme Ebû Ahmed¹

Bağdat'a gelip orada hadis rivayet etmiş ve Sürremenraâ'da 240/854'te vefat etmiştir. İbn Ebî Hâtîm, İsmail'in Harranlı râvîlerden sayıldığını belirtip ondan hadis yazdıklarını, Ebû Zür'a ile Muhammed b. Müslim'in kendisinden rivayet naklettiğini söyler. Dârekutnî onun için "sika" der. Ebû Bekr el-Ciâbî ise, Muhammed b. Seleme'den bazı acayip rivayetler naklettiğini bildirir. İbn Hacer'e göre o, garîb rivayetler nakleden sika biridir. İsmail'den İbn Mâce 2, Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah 1 rivayet nakleder.² O, bu hadisleri Muhammed b. Seleme'den aktarır.

2. Hâşim b. el-Kâsım b. Şeybe b. İsmail b. Şeybe Ebû Muhammed³

İsa b. Yunus'tan hadis nakleder. Harran'da doksan yaşını aşmış olduğu halde 260/873'te ölmüştür. Ebû Arûbe: "Biz çok önceden ondan hadis yazmıştık. Sonra o uzun müddet yaşamış, nihayet çok yaşlanıp teğayyura uğramıştır" der. Hâşim bazı rivayetlerini yazıp İbn Ebî Hâtîm ile babası Ebû Hâtîm'e göndermiştir. İbn Ebî Hatim onun için "mahalluhu's-sıdk" der. İbn Hacer'e göre, sahabeye yetiştiğini iddia eden metrûk Ya'lâ b. el-Eşdak'tan sema etmiştir.

Ebû Dâvûd, Hâşim'den mütâbî 1 rivayet nakleder. İbn Mace de, Ahmed b. 'Amr el-Mısrî ile birlikte ondan 1 hadis rivayet etmiştir.⁴ Ebû Dâvûd ile İbn Mâce'nin bu uygulaması, kanaatimizce onun rivayetlerinin ancak başka biri ile birlikte alınabileceğine işaret etmektedir.

G. Nesâî'nin Harranlı Hocaları

Nesâî, *kütüb-i sütte* müellifleri içinde en çok sayıda Harranlı raviden rivayet edendir. O, Harranlı ravilerden Muhammed b. Süleyman'dan (213/828) "Ebû Davud" dediği birisi vasıtasıyla 2; Muhammed b. Musa b. A'yen'den (223/838) ise başka birileri vasıtasıyla 7 rivayet nakletmiştir. İkinci kişiden Buhârî de başka biri vasıtasıyla bir hadis almıştır.⁵

Nesâî'nin kendilerinden rivayet naklettiği Harranlı hocalarının sayısı yirmi civarındadır. Matbu *Sünen*'de bunların on iki tanesi bulunmaktadır. Beşten fazla rivayetine yer verdiklerinin adları ve rivayet sayıları şöyledir: Ahmed b. Süleyman 104 (Ruhâlıdır, coğrafi yakınlıktan dolayı Harranlı saydık), Süleyman b. Seyf 58, Abdülhamid b. Muhammed 15, Muhammed b. Vehb 12, Amr b. Hişâm 10, Muhammed b. Ma'dân 9 ve Muhammed b. Yahya 8.

¹ İbn Ebî Hâtîm, age. II, 188, nr. 635; İbn Hibbân, *Sikât* VIII, 103, nr. 12438; Mizzî, age. III, 154, nr. 467; İbn Hacer, *Takrîb* s. 109, nr. 468.

² İbn Mâce: 241, 990; Ahmed b. Hanbel I, 77.

³ İbn Hibbân, *Sikât* IX, 243, nr. 16229; Mizzî, age. XXX, 129, nr. 6539; İbn Hacer, *Takrîb* s. 570, nr. 7255.

⁴ Ebû Dâvûd, "Edeb", 36 (nr. 4887). İbn Mâce, "İkâmâtü's-salât", 14 (nr. 852)

⁵ Nesâî: 1783, 5588; 401, 413, 2374, 3199, 3421, 4898, 5122; Buhârî, "Savm", 42.

1. Ahmed b. Süleyman b. Abdilmelik b. Ebî Şeybe Ebü'l-Huseyn¹

"Ebû Şeybe" diye bilinen büyük dedesinin adı Yezîd'dir. Ruhâlî yani Urfalı olup, hâfız lakabı ile tanınır. Ebû Arûbe, hadis öğrenme ve aktarmada sağlam bir kişi olduğunu belirtip, Ruhâ yakınlarındaki tarlasında 261/874'te öldüğünü söylemiştir. Ahmed, bazı rivayetlerini yazarak İbn Ebî Hâtim'e göndermiştir. İbn Ebî Hâtim onu "sadûk, sika" sıfatları ile nitelmiştir. Nesâî "sika, me'mûn, sâhibü hadîs" şeklinde tanıttığı bu hocasından 104 yerde rivayet nakleder.

2. Süleyman b. Seyf b. Yahya b. Dirhem Ebû Dâvûd²

"Hâfız" lakabı ile ve "Harran'ın muhaddisi" olarak bilinir. Harran'da 272/885'te vefat etmiştir. İbn Ebî Hâtim şöyle der: "Ben Hıms'ta iken o Harran'da bulunuyordu. Ancak Harran'a gitmem nasip olmadı. Rivayetlerinden bir kısmını yazarak bana gönderdi." İbn Hacer onun için "sika, hâfız" demiştir. Nesâî, ondan 58 hadis rivayet etmiş ve sika olduğunu söylemiştir. Nesâî rivayetlerin bir kısmında bu hocasını sadece künyesi ile "Ebû Dâvûd" şeklinde tanıtmaktadır.

3. Abdülhamid b. Muhammed b. el-Müstâm b. Hakîm b. Amr Ebû Ömer³

Zamanında Harran camiinin imamı olarak görev yapmıştır. İbn Ebî Hâtim şöyle der: "Bazı arkadaşlarımız ondan hadis yazdı, bana ondan hadis sema etmek nasip olmadı." Abdülhamid 266/879'da vefat etmiştir. Nesâî "sika" olduğunu söylediği bu hocasından 15 yerde hadis rivayet etmiştir.⁴ Abdülhamid bu hadislerin hepsini Mahled b. Yezîd'den nakletmiştir.

4. Amr b. Hişâm b. Büzeyn Ebû Ümeyye⁵

Attâb b. Beşîr'in kızının oğludur. Bu anne dedesinden rivayet etmiştir. Hacca giderken 245/859'da Sevâdü'l-Kûfe'de (Kûfe'nin kenar mahalleleri) ölmüştür. Nesâî onun için "sika" demiş ve kendisinden 10 yerde hadis nakletmiştir.⁶ Amr bunların yedisini Mahled b. Yezîd'den, üçünü Muhammed b. Seleme'den rivayet etmiştir.

5. Muhammed b. Vehb b. Ömer b. Ebî Kerîme Ebü'l-Muâfâ⁷

Harran'a bağlı كفر جديد adlı köyde 243/857'de ölmüştür. Mesleme ve İbn Hacer'e göre sadûktur. Nesâî, hakkında "lâ be'se bih" ve "sâlih" demiş, ondan 13 yerde

¹ İbn Hibbân, *Sikât* VIII, 35, nr. 12135; Mizzî, age. I, 320-321, nr. 44; İbn Hacer, *Tebzîb* I, 33, nr. 60;

² İbn Ebî Hâtim, age. IV, 122, nr. 530; Mizzî, age. XI, 450-452, nr. 2528; Zehebi, *Tezkiretü'l-luffâz* II, 593-594, nr. 616; İbn Hacer, *Takrîb* s. 252, nr. 2571.

³ İbn Ebî Hâtim, age. VI, 18, nr. 96; Mizzî, age. XVI, 457, nr. 3727; İbn Hacer, *Takrîb* s. 334, nr. 3774.

⁴ Nesâî: 565, 930, 3543, 3548, 3702, 3775, 4475, 4520, 4548, 4904, 4953, 4962, 5007, 5060, 5311.

⁵ Mizzî, age. XXII, 278-279, nr. 4465; İbn Hacer, *Takrîb* s. 428, nr. 5129.

⁶ Nesâî: 220, 320, 448, 517, 1066, 2305, 2353, 2378, 3058, 3897.

⁷ İbn Hibbân, *Sikât* IX, 105, nr. 15434; Mizzî, age. XXVI, 602-603, nr. 5679; İbn Hacer, *Tebzîb* IX, 506, nr. 833; *Takrîb* s. 512, nr. 6379.

nakilde bulunmuştur.¹ Muhammed bunların birini Miskîn'den, diğerlerini Muhammed b. Seleme'den nakletmiştir.

6. Muhammed b. Ma'dân b. İsa b. Ma'dân Ebû Abdillâh²

Ebû Arûbe, Harran'da 260/873'te öldüğünü söylemiştir. İbn Hibbân, iki yerde zikreder. İlkinde vefat tarihini 252/866, ikincisinde ise 260/873 olarak kaydetmiştir.³ O, muhtemelen aynı kişiyi iki farklı insan zannetmiştir. Nesâî onun için "sika" demiş ve 9 hadisini rivayet etmiştir.⁴ Muhammed bu hadislerin tamamını el-Hasen b. A'yen'den nakletmiştir.

7. Muhammed b. Yahya b. Muhammed b. Kesîr Ebû Abdillâh⁵

Lakabı Lü'lü'dür. "Hâfız" vasfı ile zikredilir. Harran'da 267/880'de ölmüştür. Ebû Arûbe, onu "Hadis ehlinden akıllı biri" olarak tavsif eder. Lü'lü' az sayıda rivayetini yazıp İbn Ebî Hâtim'e göndermiştir. İbn Hacer "sika, sâhibü hadis" şeklinde tanıtır. Nesâî onun için "sika" demiş ve kendisinden 8 yerde nakilde bulunmuştur.⁶

8. Ahmed b. Yahya b. Muhammed b. Kesîr⁷

Nesâî bu kişiyi hocaları arasında saymış ve hakkında "sika" demiştir. İbn Asâkir onu zikrettikten sonra, "Muhammed b. Yahya'nın kardeşi değilse, kim olabilir?" diyerek şüpheyi dile getirir. Mizzî'nin bildirdiğine göre, Nesâî'nin *Sünen*'inin İbnü'l-Ahmer rivayetinde bir hadisin⁸ senesinde "Muhammed b. Yahya" adı, "Ahmed b. Yahya" şeklindedir. Muhtemelen İbn Asâkir'in *Etrâfı* için esas aldığı İbn Hâyûye rivayetinde de durum böyledir. Bu yüzden Muhammed'den farklı bir kişi zannedilmiştir. Hâlbuki kanaatimizce o, Muhammed olmalıdır.

Bu vesileyle İbn Hacer'in Nesâî'nin tanınmayan hocaları hakkındaki kanaatini öğrenmiş oluyoruz. O, Zehebî'nin "Ahmed'in kim olduğu bilinmiyor" açıklamasına karşı çıkararak: "Bilakis Nesâî'nin ondan rivayet etmiş olması, zatının bilinmezliğini ortadan kaldırmada yeterlidir. Durumunun bilinmesi hususunda da, onun tarafından sika sayılması kâfidir" der. Böylece İbn Hacer, Nesâî'nin hocaları hakkındaki

¹ Nesâî: 305, 715, 883, 1439, 1929, 3517, 3707, 3843, 4032, 4342, 4949, 5094.

² Mizzî, age. XXVI, 482, nr. 5619; İbn Hacer, *Takrîb* s. 507, nr. 6311. Ebû Hâtim, "İsa b. Ma'dân" adlı kişi için "sâlih biri, muzdaribü'l-hadis" demiştir. (İbn Ebî Hâtim, age. VI, 287, nr. 1594)

³ İbn Hibbân, *Sikât* IX, 113, nr. 15480; IX, 144, nr. 15665.

⁴ Nesâî: 647, 1794, 2519, 3423, 3538, 3824, 4426, 4888, 5651.

⁵ İbn Ebî Hâtim, age. VIII, 125, nr. 563; Mizzî, age. XXVII, 7-9, nr. 5694; İbn Hacer, *Takrîb* s. 513, nr. 6394.

⁶ Nesâî: 401, 413, 3421, 4173, 4576, 5160, 5251, 5361.

⁷ İbn Asâkir, *el-Mu'cemü'l-müştemil* (Dımaşk, 1979) s. 62, nr. 96; Mizzî, age. I, 519, nr. 125; İbn Hacer, *Tehzîb* I, 89, nr. 156.

⁸ Nesâî, "Zinet", 72 (nr. 5251). Bu matbu nüshada isim, "Muhammed b. Yahya b. Muhammed" şeklindedir.

değerlendirmesini tartışmasız kabul eder gözükmektedir.

9. el-Muğîre b. Abdîrrahman b. Avn b. Habîb b. er-Reyyân Ebû Ahmed¹

Mesleme, Rakkalı olup Harran'ın köylerinden birine yerleştiğini ve sika olduğunu söyler. İbn Hibbân, onun 243/857'de öldüğünü bildirmiştir. İbn Hacer'e göre de sika'dır. Nesâî onun için "sika" demiş ve kendisinden 4 rivayet nakletmiştir.²

10. Ahmed b. Bekkâr b. Ebî Meymûne Ebû Abdîrrahmân³

"Ebû Meymûne"nin adı, Zeyd'dir. Ebû Arûbe, 244'te (Harran'da) öldüğünü söylemiştir. Zehebî onun için "vüssika"; İbn Hacer ise, "sadûk, kâne lehû hıfz" der. Nesâî, hakkında "lâ be'se bih" demiş ve ondan 3 hadis rivayet etmiştir.⁴

11. İsmail b. Yakub b. İsmail b. Sabîh Ebû Muhammed⁵

Dedelerinden Sabîh'e nispetle "Sabîhî" diye bilinir. Ebû Arûbe, 270/883'ten sonra ve Ebû Dâvûd el-Harranî'den (Süleyman b. Seyf) önce vefat ettiğini söyler. Ebû Dâvûd 272/885 yılının Şaban ayında ölmüştür. Nesâî, "lâ be'se bih, mine's-sikât" demiş ve 2 hadis rivayet etmiştir.⁶

12. Ali b. Osman b. Muhammed b. Saîd b. Abdillâh b. Osman b. Nüfeyl⁷

Künyesi Ebû Muhammed'dir. Nesep zincirinde zikredilen Nüfeyl adlı dedesine nispetle "Nüfeylî" diye anılır. Ebû'l-Abbâs b. Ukde'nin bildirdiğine göre 272'de ölmüştür. Zehebî, hakkında "sadûk" hükmünü verir. Nesâî onun için "sika", başka bir yerde de "sâlih, lâ be'se bih" demiş ve kendisinden 2 hadis rivayet etmiştir.⁸

13. Muhammed b. Ubeydillâh b. Yezîd b. İbrahim Ebû Cafer⁹

¹ İbn Hibbân, *Sikât* IX, 169-170, nr. 15823; Mizzî, age. XXVIII, 390, nr. 6138; İbn Hacer, *Tebzîb* X, 267, nr. 477; *Takrîb* s. 543, nr. 6846. İbn Hibbân, "Muhammed" adında bir oğlunu da zikreder. (IX, 150, nr. 15711)

² Nesâî, "Cenâiz", 94 (nr. 2023); "Zekât", 29 (nr. 2497); "Eymân", 45 (nr. 3897); "Âdâbü'l-kudât", 16 (nr. 5401)

³ Mizzî, age. I, 277-278, nr. 16; Zehebî, *Kâşif* I, 191, nr. 12; İbn Hacer, *Takrîb* s. 78, nr. 15.

⁴ Nesâî: 1363, 1941, 2391.

⁵ İbn Hibbân, *Sikât* VIII, 106, nr. 12451; Mizzî, age. III, 215-216, nr. 495; İbn Hacer, *Tebzîb* I, 337, nr. 610. İbn Ebî Hâtim, "Yakub b. İsmail b. Sabîh"i zikrederek, babası Ebû Hâtim'in ondan rivayet ettiğini söyler (IX, 204, nr. 853)

⁶ Nesâî, "Sıyâm", 71 (nr. 2374); "Zînet", 34 (nr. 5122)

⁷ İbn Asâkir, age. 43/87-88, nr. 4985; Mizzî, age. XXI, 67-68, nr. 4107; İbn Hacer, *Tebzîb* VII, 364, nr. 587; Zehebî, *Kâşif* II, 44, nr. 3945. İbn Hibbân, "Muhammed" adında bir oğlunu da zikreder. (*Sikât* IX, 149, nr. 15700)

⁸ Nesâî: 580, 4365.

⁹ Mizzî, age. XXVI, 48-49, nr. 5438; İbn Hacer, *Takrîb* s. 495, nr. 6112.

"Kurdüvânî" diye bilinir. Harran'da kadılık yapmıştır. Ebû Arûbe: "Âdil hâkimlerdendi, ancak hadisi bilmezdi. Birçok kitabı vardı, onları babasından sema etmişti. O beldede (Harran?) hiçbir muhaddise yetişmedi Babasından hadis yazdı, ama ondan rivayet nakletmedi. Harran'da 268/881'de öldü" der. Hâkim Ebû Ahmed onu "leyse bi'l-metûn indehüm" ifadesi ile tenkit eder. İbn Hacer "sadûk, fihî lîn" der. Nesâî, bu hocasından 2 hadis rivayet etmiştir.¹

14. Mahled b. el-Hasen b. Ebî Zümeyl Ebû Muhammed²

Mervlî'dir. (Harran'da bulunmuş?) sonra Bağdat'a yerleşip orada hadis rivayet etmiştir. Ebû Hâtım ondan rivayet edip, "sadûk" demiştir. Nesâî "lâ be'se bih" olduğunu bildirmiştir. İbn Hıbbân onun için "müstekîmü'l-hadîs" hükmünü verir. Zehebî "sîka", İbn Hacer ise "lâ be'se bih" olarak tanıtır. Mahled'den Nesâî 1, Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah 2 rivayet nakletmiştir.³ Abdullah rivayetlerden birini Mahled'in kitabından imlâ etmesi yoluyla rivayet etmiştir.

Rical kaynaklarında Nesâî'nin kendilerinden rivayet ettiği belirtildiği halde *Sünen*'de rivayetleri bulunamayan hocaları da vardır. *Sünen*'in farklı nüshalarından veya büyük ve küçük olmak üzere iki *Sünen*'inin olmasından kaynaklandığını düşündüğümüz bu problemin çözümü için ayrı bir çalışma gerekir. Nesâî'nin bu şekildeki Harranlı hocalarının sayısı beştir. Yine onun beş tane de Rakka yakınlarında bir yer olan Râfikalı hocası vardır. Nesâî bunlardan Muhammed b. Cebele'den (265/878) 5, Meymûn b. el-Abbâs'tan (254/868) ise 1 rivayet nakletmiştir.⁴ Geri kalan üçünün *Sünen*'de rivayeti bulunmamaktadır. Ayrıca, Nesâî'nin kendilerinden vasıtalı olarak rivayet ettiği belirtilen bazı Harranlı ravilerin rivayetleri de bazen *Sünen*'de bulunmamaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Harranlı raviler, İslâmî kaynaklarda bölgeye nispetle "Cezerî" yani Cezireli olarak bilinir. Bu yüzden Ruhâ, Rakka, Râfika gibi bu bölge şehirlerinden olanlar zaman-zaman Harranlı olarak tanıtılabilir. Cezîreli muhaddisler, Halep, Şam, Bağdat ve Kâhire ile irtibat içinde olmuşlardır. İçlerinde bu şehirlere gidip yerleşenler vardır. Dolayısıyla buraların muhaddisleri için telif edilen *Tarih*'lerde, yer-yer Cezîre'nin farklı beldelerinden olan muhaddis biyografilerine de rastlanır.

Harranlı ravilerin kabile nispetlerine gelince, girişte belirttiğimiz gibi Harran Hz. Ömer döneminde fethedilmiştir. Bu yüzden orada Hz. Ömer'e ve sonraki halife Hz. Osman'a mevlâlık nispeti olan aileler vardır. Ancak Harran üzerinde asıl Emevîlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Zira ravilerin çoğunun nispeti "Ümevî,

¹ Nesâî, "Siyâm", 51 (nr. 2270); "Kasâme", 38 (nr. 4806)

² İbn Ebî Hâtım, age. VIII, 349, nr. 1602; Hatîb, age. XIII, 175, nr. 7154; Mizzî, age. XXVII, 330, nr. 5831; Zehebî, *Kâşif* II, 248, nr. 5335; İbn Hacer, *Takrib* s. 523, nr. 6528.

³ Nesâî, "Siyâm", 83 (nr. 2418); Ahmed b. Hanbel V, 97, 328.

⁴ Nesâî: 1165, 1704, 2190, 3421, 4898 (Muhammed); 3520 (Meymûn)

mevlâhüm/Mevlâ Benî Ümeyye" şeklinde kaydedilmiştir. Harran'da soyundan birkaç muhaddis gelen bazı kişiler şunlardır: Yezîd b. İbrahim, Nüfeyl b. Zürrâ', A'yen, Şücâ', Ebû Davud, Ebû Şuayb ve Ebû Kerîme.

Dokuz temel hadis kaynağı müellifinin, kendilerinden rivayet naklettiği belli sayıda Harranlı hocası vardır. Ayrıca onların, görüştükları halde kitaplarına rivayetlerini almadıkları başka hocaları da olabilir. Araştırmamız neticesinde Mâlik'in 1, Ahmed b. Hanbel'in 6, Buhârî'nin 3, Müslim, Tirmizî ve Dârimî'nin 1, Ebû Davud'un 4, Dârimî'nin 2, İbn Mâce'nin 2 ve Nesâî'nin 12 hocası olmak üzere toplam 31 Harranlı muhaddis tespit ettik. Bazıları, iki-üç müellifin birden hocasıdır. Bunları birinin hocaları arasında zikredip, ötekilere işaret ettik.

Görüldüğü gibi Nesâî en fazla sayıda Harranlı hocaya sahip olan müelliftir. Daha sonra Ahmed ile Ebû Davud gelmektedir. Dokuz kitap müellifi içerisinde Harranlı ravilerin rivayetlerine en fazla yer verenler de yine bu üç müellif olmuştur. Harranlı ravilerin rivayet ettikleri hadisler, bilhassa bu üç müellifin eserinde toplanmış bulunmaktadır.

Rical kaynaklarında bu Harranlı hocaların tenkidi ile ilgili hükümler genellikle müspettir. Cerh-tadil âlimleri onların çoğunu sika kabul etmektedir. Bir kısmının rivayetlerinde ise, hataların görüldüğü özellikle kaydedilir. Dolayısıyla hatası çok olanların rivayetlerini kabul hususunda ihtiyatlı olunmalıdır. Ayrıca, hocaların içinde cerh-tadil durumu bilinmeyen ve şiddetli cerh ifadeleri ile tenkit edilen birkaç kişi vardır.

Bilindiği gibi, rivayetleri *kütüb-i sitt'e*ye alınan raviler, genellikle diğer ravilere göre hem daha meşhur, hem de daha güvenilir kişilerdir. Muhtemelen rivayetleri bu kaynaklara alınmayan daha başka Harranlı raviler de vardır. Onların da araştırılması ayrı bir çalışma konusu olabilir. Yine hicrî üçüncü asırdan sonra yaşayan Harranlı muhaddisler de ayrı bir çalışmada ele alınabilir. Nitekim hicrî dördüncü asrın ilk yarısında hayatta olan büyük muhaddislerden özellikle İbn Ebî Hâtim (327/938) ile İbn Hibbân'ın (354/965) kendi dönemlerindeki Harranlı muhaddisler ile irtibat içinde oldukları görülmektedir.